

СТЕРЕОТИПНІ ЕКОЛОГІЧНІ УЯВЛЕННЯ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ

Статтю присвячено деяким екологічним уявленням, що потребують детального аналізу та переосмислення. До таких уявлень в екологічній психології належать уявлення про те що найбільш шкідливою для побудови екологічних стосунків між людиною та довкіллям є антропоцентрична свідомість, а також що основним джерелом формування антропоцентричної свідомості є монотеїстичні релігії, зокрема християнство, і саме воно є однією із причин споживацького ставлення до довкілля. У науковій та навчально-методичній літературі, найчастіше зустрічається думка про те, що для запобігання екологічній катастрофі необхідно, перш за все, формувати у людей екологічну свідомість. Для цього потрібно давати якомога більше знань з екології – і цього достатньо. Але, як показали наші дослідження, навіть ґрунтовні знання у сфері екології та розвинена екологічна свідомість не є гарантією того, що людина буде охороняти та розвивати довкілля. Потрібно створити умови, коли людина починає діяти.

Ключові слова: *антропоцентризм; біоцентризм; екологічна свідомість; екологічна діяльність; екологічна культура.*

Постановка проблеми. Екологічна психологія як одна із галузей психологічної науки почала потужно розвиватися із 70-х років ХХ століття, отже, вона вже має певну історію, та певні стійкі уявлення про взаємодію людини із навколишнім середовищем, тобто в теорії екологічної психології існують положення, які вважаються загальноприйнятими і ніким не спростовуються. Разом із тим, екологічна психологія, як будь-яка наука, розвиваючись, змінює свої настановлення, концепції, висновки, уточнює існуючі поняття та пропонує нові. Таким чином, у екологічній психології на сьогодні накопичилося достатньо сталих уявлень, що потребують аналізу, уточнення та зміни. Поряд із науковими екологічними уявленнями спостерігаються також стійкі уявлення стосовно екології, що існують у буденній свідомості людей. Розглянемо ці уявлення детально.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед наукових уявлень, перш за все, потрібно визначити наступні,

І. Стійким уявленням у екопсихологічній науці є висновок про те, що найбільш шкідливою для побудови екологічних стосунків

між людиною та довкіллям є антропоцентрична свідомість, котру необхідно змінити на екоцентричну. Як зазначає С. Дерябо, “екоцентричний тип свідомості являє собою кардинальну зміну образу світу, яку можна, мабуть, порівняти з тим переворотом у свідомості, що був здійснений Коперником - заміною геоцентричної моделі Сонячної системи на геліоцентричну. Як тоді Земля втратила статус центру всесвіту і його зайняло Сонце, так і тепер людина повинна відмовитися від уявлення про себе як про “центр” природи, світу, а це місце повинен зайняти принцип екологічної цілеспрямованості, “екологічний імператив” [4].

Зазначені вище положення підтримують такі фахівці у сфері екологічної психології, як С.Дерябо, О.Мамешина, О.Рудоміно-Дусятська, В. Ясвін та ін. [4; 10; 14]. Водночас існує й інша думка, виразниками якої є В.Борейко, А.Льовочкіна, Ю.Швалб [2; 3; 9; 17]. Отже, значна частина дослідників сучасної екологічної кризи доходить висновку, що подолання цієї кризи потребує усунення домінування антропоцентричного підходу до розв’язання екологічних проблем. Сутність антропоцентричного підходу, на думку названих фахівців, полягає в тому, що людина з її потребами стоїть над усією іншою природою і, таким чином, вона може використовувати цю природу на власний розсуд, виходячи тільки з власних потреб.

Ряд авторів зазначають, що антропоцентричні уявлення мають історичний характер. Вони сформувалися як результат виокремлення людини з природи. На сьогодні прояви антропоцентризму набули масового характеру. Навіть професіонали, зайняті охороною довкілля або пропагандою екологічних знань, використовують поняття “корисні та шкідливі види комах”, а поняття “корисні копалини” стало хрестоматійним. Екопсихологи наголошують, що установки антропоцентричної свідомості, пронизуючи всі сфери людської діяльності, є причиною сучасної екологічної кризи, яка загрожує переростанням в екологічну катастрофу [4; 6; 13;14;18].

Водночас, до проблеми оцінки ролі антропоцентричної свідомості починають формуватися інші, відмінні від загальноприйнятих, підходи. Так Ю.Швалб вважає, що проблема зміни антропоцентричного ставлення до природи на екоцентричне відображає швидше утопічні, а не гуманістичні ідеали дослідників. Він також наголошує, що антропоцентризм є і повинен бути базовою установкою свідомості людини в житті, оскільки його порушення призводить до сумних наслідків не тільки для окремих людей, а й для цілих соціумів, історичних епох і навіть цивілізацій [16].

Зокрема, Ю.Швалб пропонує провести умовну паралель між розвитком ставлення до природи і розвитком дитини. За цією аналогією можна сказати, що людство давно і незворотно прой-

шло фазу природно-стихійного злиття із довкіллям, а сьогодні воно перебуває у фазі дитячого егоцентризму. Отже, потрібно говорити про подолання антропологічного егоцентризму, а не антропоцентризму як такого [16]. Адже якщо бути відвертими до кінця, то людство може позбавитися від антропоцентризму лише декларативно, на теоретичному рівні, але людина завжди буде дивитися на довкілля як на навколишнє середовище, і центром у цьому середовищі буде все-таки людина. Водночас є суттєва різниця між людиною-хазяїном, що з любов'ю піклується про облаштування свого довкілля, та загарбником, який лише знищує, грабує і не планує далі жити у тому довкіллі [5]. І тут ми вважаємо за потрібне згадати принцип раціогуманізму, запропонований Г.Баллом, згідно якому потрібно враховувати як інтереси людини, водночас не завдаючи шкоди довкіллю [1].

Отже, ми вважаємо, що екологічна свідомість є антропоцентричною, але вона антропоцентрична у тому розумінні, що людина має нести відповідальність за стан довкілля, а, протилежна їй - біоцентристська свідомість може призвести (і призводить, як правило) до екологічного фашизму, оскільки носії біоцентристської свідомості головним ворогом природи вважають людину. На основі такого положення вони роблять висновок: щоб не загинула природа, потрібно знищувати людей.

II. Наступною тезою, яка стосується розвитку ставлення до природи, є теза про те, що основним джерелом формування антропоцентричної свідомості є монотеїстичні релігії, зокрема християнство, і саме воно є однією із причин споживацького ставлення до довкілля. Християнству протиставляються язичництво та східні релігії, які нібито характеризуються суто екологічним ставленням до природи. Цих поглядів дотримуються такі відомі дослідники у сфері екологічної психології, як С.Дерябо та В.Ясвін. Оскільки ці фахівці є провідними у сфері екологічної психології, на них, як на авторитети, посилаються усі ті, хто щойно розпочинає екопсихологічні дослідження. Так, широко відомою є позиція С.Дерябо і В.Ясвіна стосовно того, що одним із показових етапів відчуження людини від природи була поява монотеїстичних релігій, зокрема християнства. Християнство, як зазначають вони, утвердило уявлення про санкціоноване самим Богом споживацьке, прагматичне використання природи. Ця релігія, за їх твердженням, завершила відчуження людини від природи і сформувала уявлення про жорстко ієрархічну картину світу, поставлену під знак Бога, у якій людині відведено найвище з усього земного становище, а природі відмовлено у будь-якій самоцінності [109].

Разом із тим, якщо ж оцінювати розвиток стосунків із довкіллям у дохристиянську добу, зокрема серед язичників, то тут варто за-

значити наступне. Серед сучасних дослідників, як вітчизняних, так і зарубіжних, існує думка, що багато тисячоліть людство, перебуваючи у язичництві, жило у злагоді з природою, обожнювало її. Воно було органічно включене у систему світобудови, вся природа була “одухотворена” і мала рівні права з людиною. Безумовно, як зазначає І.Пчелінцев, осмислення проблеми “людина – природа” у релігійній сфері відбувалося ще у добу язичництва. Язичники, які не знали єдиного Бога, вважали, що природа у своєму розмаїтті і є Бог [12]. Водночас за часів язичництва також знищувалася природа, якщо виникала така потреба, більше того – язичницьким богам приносили у жертву людей.

Разом із тим, як зазначає В.Борейко, під час сучасного прочитання Біблії, а також під час ознайомлення з християнською літературою відкривається багато еколого-етичних істин. Наприклад, стає зрозуміло, чому потрібно піклуватися про нашу планету. Біблія пояснює це тим, що, по-перше, усе творіння – єдине, а по-друге, творіння – це добре. Із позиції екологічності можна розглядати і дії Ноя, якому Бог наказав зібрати до ковчега все “біорозмаїття” [2].

Перейдемо до сучасності. У 1980 році Ватикан офіційно назвав відомого християнського богослова – святого Франциска Ассизького – покровителем екологів. Як відомо, святий Франциск наполягав на ідеї рівності прав людей і тварин. Сучасний християнський теолог Е. Лінзі зазначає: “Якщо творіння має цінність для Бога, то воно повинно цінуватися і людиною. Якщо всі живі істоти мають свою цінність, то людина не може претендувати на абсолютну цінність серед інших творінь” [2]. Теолог Р. Беер склав три екологічні заповіді: 1) світ належить Богу, а не людським істотам, тому ніхто з них не має права диктувати; 2) Богу подобається світ, який Він створив; 3) не тільки кожен об’єкт природи, а й взаємовідносини між ними – від Бога [2].

І нарешті, у жовтні 2008 року в Туреччині, у Патріаршому храмі на Фанарі, зібралися предстоятелі та представники Помісних православних церков усього світу й обговорили проблеми, що найбільше турбують Православну Церкву. Серед них значне місце посіли питання екології. Так, у “Посланні предстоятелів православних церков”, яке було опубліковано по завершенні зустрічі, зокрема зазначалося: “Православна Церква переконана в тому, що технічний та економічний прогрес не мають призводити до знищення середовища існування та виснаження природних ресурсів. Необмежена тяга до задоволення матеріальних потреб веде до зубожіння душі людини і довкілля. Не можна забувати, що природні багатства землі є не тільки людським надбанням, а, насамперед творінням Божим: “Господня земля і що наповнює її,

Всесвіт і усе, що живе у ньому” (Пс. 23.1). Ми підтверджуємо наше рішення здійснити все необхідне, щоб створити міжправославну комісію для вивчення питань біоетики, з яких світ очікує почути слово Православної Церкви” [11]. Варто зазначити, що подібної точки зору на проблеми екології дотримуються представники інших монотеїстичних релігій - ісламу та іудаїзму.

Отже, положення про те, що подолання екологічної кризи та відвернення екологічної катастрофи можливе тільки за умови зміни домінуючої антропоцентричної свідомості, а також твердження, що основним джерелом формування антропоцентричної свідомості, яка виражається неекологічному ставленні до природи, є монотеїстичні релігії, значне місце серед яких посідає християнство, на наш погляд, не можуть бути сприйняті беззастережно, оскільки вони не відповідають певним теоретичним положенням та історичним фактам.

Втім, останнім часом сучасні екопсихологи пропонують інші погляди на причини виникнення неекологічного ставлення до довкілля у суспільстві. Важливим, на наш погляд, є висновок І.Кряж про те, що ставлення до довкілля взагалі мало залежить від того, яких релігійних поглядів дотримується людина [7].

В.Скребець у своєму дослідженні доходить до висновку, що однією з найбільш вагомих причин насильства над природою та її руйнування є повна і загальна перемога мислення, яке вважає себе науковим. Методологічною основою сучасного мислення, зазначає він, є суто аналітичний підхід, а наука не тільки опинилася далеко від людини, а й сприяла відчуженню людської свідомості від природи. Особливо помітним чинником цього відчуження наука стала після поєднання з промисловим виробництвом – з’явилося так зване технократичне мислення, для якого не існує категорій моральності, совісті, людських почуттів, переживань, гідності [15]. У цьому ж контексті висловлює свою думку В.Панок, котрий зазначає, що вчені, які власне й створили цей науковий світогляд, тепер б’ють на сполох, застерігаючи людство від обмеженості суто раціонального мислення, позбавленого власне людського, чуттєвого світорозуміння. Особливо явно і виразно лунають ці застереження у зв’язку із численними проблемами безпеки та глобальної екологічної кризи [9]. Інакше кажучи, у сучасному світі формується запит на новий науковий світогляд, нову культуру, нове бачення ролі людини у довкіллі і, нарешті, на формування нового типу екологічної свідомості.

III. У науковій та навчально-методичній літературі, найчастіше зустрічається думка про те, що для запобігання екологічній катастрофі необхідно, перш за все, формувати у людей екологічну свідомість. Для цього потрібно давати якомога більше знань з

екології – і цього достатньо. Але, як показали наші дослідження, високий рівень розвитку екологічної свідомості не гарантує наявність еколого-орієнтованої свідомості. Потрібно створити умови, коли людина починає діяти, створюючи освітній простір, де б поєдналися екологічна свідомість та екологічна діяльність.

IV. Вважається також, що необхідно давати якомога більше інформації про жакливі наслідки деструктивної діяльності людини у довкіллі. Ми вважаємо, що негативна інформація не спонукає до дій, спрямованих на захист довкілля. До дій спонукає, зокрема, позитивне налаштування та приклади інших.

Ми, безперечно, не говоримо про те, що дані про глобальну екологічну кризу не повинні оприлюднюватися, але таку інформацію потрібно надавати представникам тих категорій суспільства, які є компетентними у вирішенні глобальних екологічних проблем: вченим (насамперед, вченим-екологам), інженерам, представникам влади, політикам.

Іншим категоріям населення потрібно надавати таку інформацію, яка б спонукала до дії та вселяла в них віру у власні сили. Саме в цьому полягають запропоновані нами принципи конструктивності та позитивності, які ми розглядаємо разом, оскільки вони дуже тісно пов'язані між собою, адже принцип позитивності в екологічній психології полягає в тому, що наголошує: одна окрема особистість здатна змінити світ на краще, а принцип конструктивності означає те, що потрібно вивчати не тільки стан довкілля, який невпинно погіршується, а й знаходити шляхи його поліпшення, окремі з яких під силу здолати навіть одній людині.

Стійкі неадекватні уявлення про стосунки у системі «людина-довкілля» існують не тільки у науковому просторі, а і – в буденній свідомості. Розглянемо їх.

I. У суспільну свідомість стійко вкорінилося уявлення про те, що головним забруднювачем довкілля є держава, а не окрема людина. Але держава складається із окремих людей, які мають не тільки автомобілі, але й власні фабрики, заводи, автозаправки тощо. Крім того, кожне домогосподарство тим чи іншим позбавляється від побутових відходів. Отже, кожна людина робить свій внесок у забруднення довкілля і, якщо цей окремий внесок помножити на кількість жителів держави (або ж – усієї планети), то ми побачимо, наскільки великою може бути роль окремої людини у забрудненні довкілля

II. Із попереднього настановлення, що панує у побутовій свідомості, робиться висновок про те, що довкіллям, перш за все, має опікуватися держава, що приймає закони, вживає певних заходів тощо. Разом із тим, якщо врахувати висновки попереднього пунк-

ту, то стане очевидним, що держава, навіть багата, сама не впоратиться із наведенням ладу у довкіллі. Кожен її житель має ставитися до свого життєвого середовища як до власного дому – прибирати його та оберігати від руйнування.

III. На побутовому рівні також вважається, що одна людина не може нічого змінити на мегарівні середовища. Чим вищий рівень середовища, тим менше людина може щось змінити. Разом із тим, широко відомі приклади, коли окрема людина започатковувала проекти, що мали значний позитивний вплив на мегарівень середовища. Так, японський альпініст Кен Ногучі у 2000 році започаткував проект з очищення Евересту від сміття. Він водить експедиції, що складаються із японських та непальських альпіністів не тільки милуватися краєвидами, але й – прибирати сміття із одного з найвищих піків планети. За кілька років йому вдалося зібрати більше, ніж 9 тон сміття. Відомою діячкою в екологічній сфері є також Вангарі Маатаї, яка в кінці 1970-х років заснувала рух «Зелений пояс» для засадження деревами меж пустелі Сахара з метою нерозповсюдження піску далі, по материку. І таких прикладів можна навести дуже багато. Так, останнім часом впроваджується багато винаходів окремих вчених, студентів і, навіть - учнів, спрямованих на очищення та збереження чистоти Світового океану та космічного простору.

IV. У буденній свідомості також вкорінена думка про те, що ми маємо дбати тільки про середовище, що нас оточує, а усе інше нас не стосується. Головне, щоб у нас було чисто. Разом із тим, потрібно розуміти, що у довкіллі немає ні стін ні кордонів. Це, наприклад, було особливо відчутно після Чорнобильської катастрофи, коли її наслідки стали відчутними майже по усьому світу.

V. І, нарешті, варто зазначити, що, оскільки на сьогодні екологічна проблематика стає все більш актуальною та популярною, її використовують з метою отримання власної вигоди. Наприклад, у супермаркетах товари, у назві яких використовується слово «еко», коштують дорожче за звичайні, хоча їх якість не завжди відповідає їх ціні. Крім того, не завжди екологічними є технології виготовлення певних товарів, а заміна ними інших, начебто неекологічних, є не завжди виправданою. Так, з точки зору екологічної науки, є недоцільним виготовлення штучних ялинок, оскільки на їх виробництво витрачається багато енергії, вони випаровують шкідливі речовини у повітря житлової кімнати та не розкладаються після утилізації. Отже, необхідно відрізнити маркетингові технології від реальної еколого-орієнтованої діяльності.

Висновки. Таким чином, ми розглянули низку стереотипних явлень у сферах екологічної психології та буденної екологічної свідомості, що на сьогодні розглядаються як такі, що не відповіда-

ють реальному стану речей як у довіллі, так і у наукових дослідженнях у сфері екології та екологічної психології і котрі є перешкодою у побудові концепції охорони і розвитку довкілля. Вони потребують кардинального переосмислення та видалення як із науки, так і з буденної свідомості.

Список використаних джерел

1. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г.О. Балл – Житомир: Волинь, 2008. – 232 с.
2. Борейко В. Е. Прорыв в экологическую этику / В. Е. Борейко. – 3-е изд., доп. Сер. Охрана дикой природы; Вып. 36. – К.: Киевский эколого-культурный центр, 2003. – 228 с.
3. Борейко В. Е. Краткий курс экологической этики / В. Е. Борейко. - Сер. Охрана дикой природы. Вып. 40. – К.: Киевский эколого-культурный центр, 2004. – 72 с.
4. Дерябо С. Д., Ясвин В. Я. Экологический кризис как кризис антропоцентрического сознания / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин // Человек. – 1998. – № 1. – С. 34–41.
5. Калмыков А. А., Калмыкова А. В. Типология отношений человека и природы / А. А. Калмыков, А. В. Калмыкова // II Российская конференция по экологической психологии (Москва, 12–14 апреля 2000 г.): Тезисы. – М.: Экспоцентр РОСС, 2000. – С. 26–27.
6. Кряж І. В. Динаміка екологічних установок особистості у сучасному світі / І. В. Кряж // Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія. зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – Т. 7. Екологічна психологія – Вип. 20. – Ч. 1. – С. 215–221.
7. Кряж І. В. Психологія глобальних екологічних змін: монографія / І. В. Кряж. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 512 с.
8. Львовичкіна А. М. Концептуальний підхід до формування екологічної культури сучасного способу життя / А. М. Львовичкіна // Актуальні проблеми психології: Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка – К.: Логос, 2006, Т.7. Екологічна психологія. - Вип. 7. - С. 153-159.
9. Львовичкіна А. М. Система методів викладання навчальної дисципліни “Екологічна психологія” / А. М. Львовичкіна // Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Луганськ: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2006. № 4 (15). С. 98-103.
10. Мамешіна О. С. Мировоззрение в контексте проблем экологического образования / О. С. Мамешіна // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К.: Логос, 2006. – Т. 7. Екологічна психологія. – Вип. 8. – С. 329–339.
11. Послання предстоятелів православних церков: [електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/473056.html>
12. Православие и экология / ред. И. Пчелинцев. – М.: Изд-во: Отдел религиозного образования и катехизации МП, 1999. – 448 с.

13. Реймерс Н. Ф. Надежды на выживание человечества: Концептуальная экология / Н. Ф. Реймерс. – М.: Издат. центр «Экология», «Россия молодая», 1992. – 367 с.
14. Рудоміно-Дусятська О. В. Екологічна психологія: наавчальний посібник / О. В. Рудоміно-Дусятська. – К.: Інститут післядипломної освіти КНУ ім. Тараса Шевченка, 2001. – 71 с.
15. Скребець В. О. Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи: монографія / В. О. Скребець – К.: Слово, 2004. – 440 с.
16. Швалб Ю. М. Динамика мифологем постчернобыльського сознания / Ю. М. Швалб // Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія: Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К.: Логос, 2006. – Т. 7. Екологічна психологія – Вип. 8. – С. 155–165.
17. Швалб Ю. М. К определению понятий среды и пространства жизнедеятельности человека / Ю. М. Швалб // Актуальні проблеми психології. зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К.: Логос, 2006. – Т. 7. Екологічна психологія. – Вип. 8. – С. 182–190.
18. Ясвин В. А. Психология отношения к природе / В. А. Ясвин. – М.: Смысл, 2000. – 456 с.

Spysok vykorystanykh dzerel

1. Ball H. O. Oriyentyry suchasnoho humanizmu (v suspil'niy, osvitniy, psykolohichniy sferakh) [Landmarks of modern humanism (in the social, educational, psychological areas)] / H.O. Ball – Zhytomyr: Volyn', 2008. – 232s.
2. Boreyko V. E. Prohыv v ekolohycheskuyu etyku [Breakthrough in the ecological ethics] / V. E. Boreyko. – 3-e yzd., dop. Ser. Okhrana dykoу рyроды; Vыp. 36. – K.: Kyevskyy ekoloho-kul'turnyy tsentr, 2003. – 228 s.
3. Boreyko V. E. Kratkyy kurs ekolohycheskoу etyku [Brief course of the ecological ethics] / V. E. Boreyko. - Ser. Okhrana dykoу рyроды. Vыp. 40. – K.: Kyevskyy ekoloho-kul'turnyy tsentr, 2004. – 72 s.
4. Deryabo S. D., Yasvyn V. Ya. Ekolohycheskyy kryzys kak kryzys antropotsentrycheskoho soznanyya [The ecological crisis as a crisis of anthropocentric consciousness] / S. D. Deryabo, V. A. Yasvyn // Chelovek. – 1998. – # 1. – S. 34–41.
5. Kalmykov A. A., Kalmykova A. V. Typolohyya otnoshenyyu cheloveka u рyроды / A. A. Kalmykov, A. V. Kalmykova [The typology of the relationship between man and nature] // II Rossiyskaya konferentsyya po ekolohycheskoу psykolohyy (Moskva, 12–14 aprelya 2000 h.): Tezysy. – M.: Ekspotsentr ROSS, 2000. – S. 26–27.
6. Kryazh I. V. Dynamika ekolohichnykh ustanovok osobystosti u suchasnomu sviti [The dynamics of environmental attitudes of the personality in the contemporary world] / I. V. Kryazh // Aktual'ni problemy psykolohiyi. Ekolohichna psykolohiya. zb. nauk. prats' Instytutu psykolohiyi im. H. S. Kostyuka APN Ukrayiny / za red. S. D. Maksymenka. – Zhytomyr: ZhDU im. I. Franka, 2009. – Т. 7. Ekolohichna psykolohiya – Vyp. 20. – Ch. 1. – S. 215–221.

7. Kryazh Y. V. Psykholohyya hlobal'nykh ekolohycheskykh yzmenenyy: monohrafiya [The psychology of global environmental change: a monograph] / Y. V. Kryazh. – Kh.: KhNU ymeny V. N. Karazyna, 2012. – 512 s.
8. L'ovochkina A. M. Kontseptual'nyy pidkhid do formuvannya ekolohichnoyi kul'tury suchasnoho sposobu zhyttya [The conceptual approach to the formation of ecological culture of modern lifestyle] / A. M. L'ovochkina // Aktual'ni problemy psykholohiyi: Zb. naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi im. H.S. Kostyuka APN Ukrainy / za red. S. D. Maksymenka – K.: Lohos, 2006, T.7. Ekolohichna psykholohiya. – Vyp. 7. – S. 153-159.
9. L'ovochkina A. M. Cystema metodiv vykladannya navchal'noyi dystsypliny “Ekolohichna psykholohiya” [The system of teaching methods “Environmental Psychology”] / A. M. L'ovochkina // Teoretychni i prykladni problemy psykholohiyi: zb. nauk. prats' Luhans'k: Vyd-vo SNU im. V. Dalya, 2006. # 4 (15). S. 98-103.
10. Mameshyna O. S. Myrovozzrenye v kontekste problem ekolohycheskoho obrazovannya [Worldview issues in the context of the ecological education] / O. S. Mameshyna // Aktual'ni problemy psykholohiyi: zb. nauk. pr. In-tu psykholohiyi im. H. S. Kostyuka APN Ukrainy / za red. S. D. Maksymenka. – K.: Lohos, 2006. – T. 7. Ekolohichna psykholohiya. – Vyp. 8. – S. 329–339.
11. Poslannya predstoyateliv pravoslavnykh tserkov: [elektronnyy resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.patriarchia.ru/db/text/473056.html>
12. Pravoslavnye y ekolohyya [Orthodoxy and Ecology] / red. Y. Pchelyntsev. – M.: Yzd-vo: Otdel relyhyoznoho obrazovannya y katekhyzatsyy MP, 1999. – 448 s.
13. Reymers N. F. Nadezhdy na vyzhyvanye chelovechestva: Kontseptual'naya ekolohyya [Hopes for the survival of humanity: Conceptual ecology] / N. F. Reymers. – M.: Yzdat. tsentr «Ekolohyya», «Rossyya molodaya», 1992. – 367 s.
14. Rudomino-Dusyat-s'ka O. V. Ekolohichna psykholohiya: naavchal'nyy posibnyk [Ecological Psychology: a textbook] / O. V. Rudomino-Dusyat-s'ka. – K.: Instytut pislyadyplomnoyi osvity KNU im. Tarasa Shevchenka, 2001. – 71 s.
15. Skrebets' V. O. Ekolohichna psykholohiya u viddalenykh naslidkakh ekotekhnohennoyi katastrofy: monohrafiya [Ecological psychology in remote eco consequences of technological disasters: monograph] / V. O. Skrebets' – K.: Slovo, 2004. – 440 s.
16. Shvalb Yu. M. Dynamika myfolohem postchernobyl'skoho soznannya [The dynamics of post-Chernobyl myths of consciousness] / Yu. M. Shvalb // Aktual'ni problemy psykholohiyi. Ekolohichna psykholohiya: Zb. nauk. pr. In-tu psykholohiyi im. H. S. Kostyuka APN Ukrainy / za red. S. D. Maksymenka. – K.: Lohos, 2006. – T. 7. Ekolohichna psykholohiya – Vyp. 8. – S. 155–165.
17. Shvalb Yu. M. K opredelenyyu ponyatyy sredy y prostranstva zhyznedeyatel'nosti cheloveka [By the definition of the concepts of environment and human activity space]/ Yu. M. Shvalb // Aktual'ni problemy psykholohiyi. zb. nauk. pr. In-tu psykholohiyi im. H. S. Kostyuka APN Ukrainy / Za red. S. D. Maksymenka. – K.:Lohos, 2006. – T. 7. Ekolohichna psykholohiya. – Vyp. 8. – S. 182–190.
18. Yasvyn V. A. Psykholohyya otnoshenyya k pryrode [Psychology relation to the nature] / V. A. Yasvyn. – M.: Smysl, 2000. – 456 s.

Львовичкина А.М. Стереотипные экологические представления, нуждающиеся в переосмыслении.

Статья посвящена некоторым экологическим представлениям, требующим детального анализа и переосмысления. К таким представлениям, в частности, в экологической психологии относятся представления о том, что наиболее вредным для построения экологических отношений между человеком и окружающей средой является антропоцентрическое сознание. Поскольку основным источником формирования антропоцентрического сознания является монотеистические религии, в частности христианство, то именно оно является одной из причин потребительского отношения природе. В научной и учебно-методической литературе, чаще всего встречается мнение о том, что для предотвращения экологической катастрофы необходимо, прежде всего, формировать у людей экологическое сознание. Для этого нужно давать как можно больше знаний по экологии - и этого достаточно. Но, как показали наши исследования, даже глубокие знания в сфере экологии и развитое экологическое сознание не является гарантией того, что человек будет охранять и развивать окружающую среду. Необходимо также создавать условия, когда человек начинает действовать в направлении сохранения и развития окружающей среды.

Ключевые слова: антропоцентризм; биоцентризм; экологическое сознание; экологическая деятельность; экологическая культура.

Livochkina A.M. Stereotypically ecological concepts, which are need rethinking

The article deals with a number of stereotypes in environmental psychology and everyday environmental consciousness that today regarded as not corresponding to the real state of affairs both in the environment and in research in the field of ecology and environmental psychology, which is an obstacle in building concepts health and environmental development. They need a radical rethink and remove both from science and from ordinary consciousness. These ideas in environmental psychology includes the notion that the most harmful to the construction of the ecological relationships between humans and the environment are anthropocentric consciousness, and that the main source of anthropocentric consciousness is a monotheistic religion, particularly Christianity, and that it contributes to the consumer attitude to environment. The scientific and educational literature, the most common view is that to prevent ecological catastrophe must, above all, build environmental awareness in people. You need to give more knowledge on ecology - and that's enough. But, as shown by our study, even fundamental knowledge of ecology and developed environmental consciousness is not a guarantee that a person will develop and protect the environment. We need to create conditions when a person begins to act for the protection, development and creation of elements of the environment.

Keywords: anthropocentrism; biocentrism; environmental awareness; environmental activities; ecological culture.